

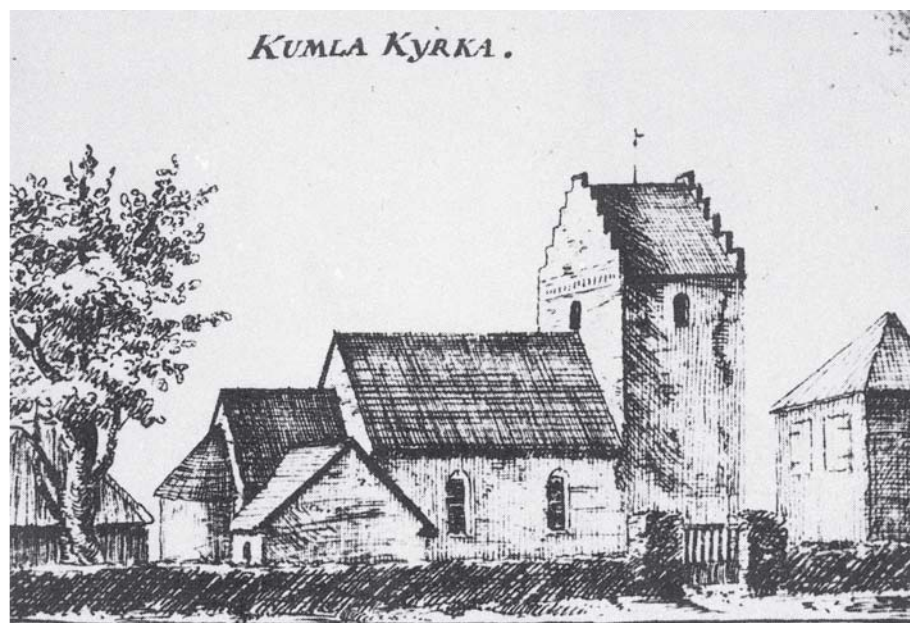
Rapport 2009:47

Arkeologisk förundersökning

Sökschakt vid Kumla kyrka

Kumla kyrka och Åsby 4:2
Kumla socken
Mjölby kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI

Sökschakt vid Kumla kyrka

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	9
Metod och dokumentation	9
Resultat och tolkning	9
Referenser	12
Tekniska uppgifter	14
Bilaga 1. Profilritningar	15
Bilaga 2. Fyndlista	16

Omslagsbild: Kumla kyrka sedd från norr, avbildad under tidigt 1800-tal av Johan Fredrik Kock (Rörby 1982).

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

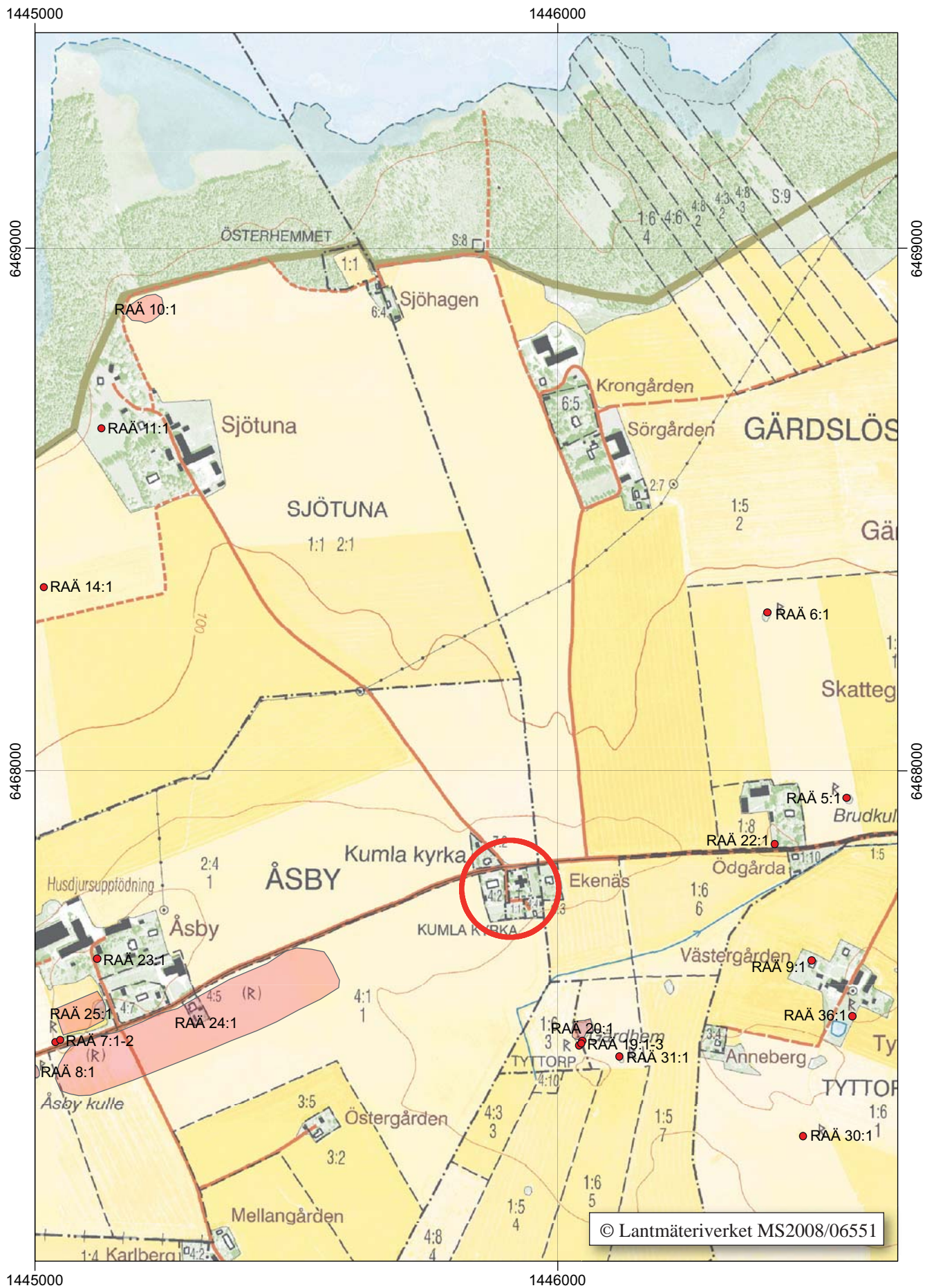
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

Med anledning av schaktning för en ny mindre byggnad, parkering, VA-ledningar och elkablar i anslutning till Kumla kyrka i Kumla socken, Mjölby kommun, utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning. Vid denna dokumenterades kraftiga matjordslager. Under matjordslagren framkom sex stolphål och en grop, vilka utifrån fynd av tegel och murbruk bedömdes som medeltida eller nyare. I matjorden påträffades dessutom avfall från tidigare bebyggelse i området. Bland fynden kan nämnas en islägg av ben.

Ann-Charlott Feldt
1:e antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde den 23-24 april 2009 en arkeologisk förundersökning i form av en antikvarisk kontroll i samband med schaktning för en ny mindre byggnad, parkering, VA-ledningar och elkablar i anslutning till Kumla kyrka i Kumla socken, Mjölby kommun. Förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Mjölby kyrkliga samfällighet som även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för förundersökningen och rapportarbetet var under-teknad.

De planerade markingreppen omfattade ett ledningsschakt för VA om ca 90 löpmeter och med ett djup av ca 1,20 m, ett schakt för kablar med en längd på ca 70 m och ett schaktdjup på ca 0,50 m, en yta för parkering om ca 340 m² där endast grästorven avlägsnades samt slutligen ett 20 m² stort och 0,4 m djupt schakt för en ny byggnad. Nämda byggnad är avsedd att innehålla förråd, toalett och personalutrymme för kyrkans personal.

Områdesbeskrivning

Kumla sockens historia går tillbaka till tidig medeltid och kyrkan uppfördes i slutet av 1100-talet. Socknen omnämns år 1332 som *parochia Kumblæ* då Johan Holmgersson byter bort sin gård i Gillberga, Svennevads socken till riddaren Magnus Bengtsson mot gårdar i Hällestads socken samt ½ attung i Tuna i

Kumla socken (DS 2917, Sofi). Namnet antas syfta på kummel, dvs gravhögar från bronsålder eller yngre järnålder (Franzén 1982). I socknen finns flera stora högar som kan vara anlagda redan under äldre bronsålder. De ingår i ett område med högar runt Tåkern, varav ett stort antal säkerligen blivit bortodlade, bl a är det känt att det har funnits högar invid Kumla kyrka (Kyrkogårdsinventeringen).

Socknen är en av Östergötlands minsta, belägen i västra Östergötland mellan Mjölby och Ödeshög. Den tillhör naturgeografiskt det vidsträckt slättlandskapet söder om sjön Tåkern och trakten är en utpräglad jordbruksbygd. Genom sjösänkningen av Tåkern under åren 1842-43 ökades traktens brukningsbara mark. Kyrkan är belägen på en svag höjd sydost om Tåkern med en vid utblick över slätten. Invid kyrkan ligger en före detta skola från 1924, som idag fungerar som församlingshem, samt tre bostadshus från 1900-talets början.

Kumla kyrka tillhör en grupp romanska absidkyrkor som finns representerad framförallt i länets västra del. Den uppfördes av kalksten i slutet av 1100-talet och är en av länets minsta medeltida kyrkor. Dess ursprungliga planform är intakt med rektangulärt långhus och smalare absidkor. Kyrkan innehåller flera ursprungliga delar såsom murverk, den romanska takstolen, ett korsformat fönster i absidväggen, omfattningen till en igenmurad korportal, m m. Absidens korsformade fönster är med sin troligen ursprungliga placering unikt i länet (Kyrkoinventeringen).

Figur 3. Kumla kyrka sedd från nordöst. Foto Östergötlands länsmuseum.

År 1773 den 11. Mars, å Laga Wästerlingen med Lysings
 Härad i Odeshög, är denna Charta med therefter förordade
 Storskiftes Delning till Wederbörandes och rättelze fastställd,
 beliggår uti Sjöra.
 På Häradshöfdingens vägnar.
 A. Junsson.

ÅSBY.

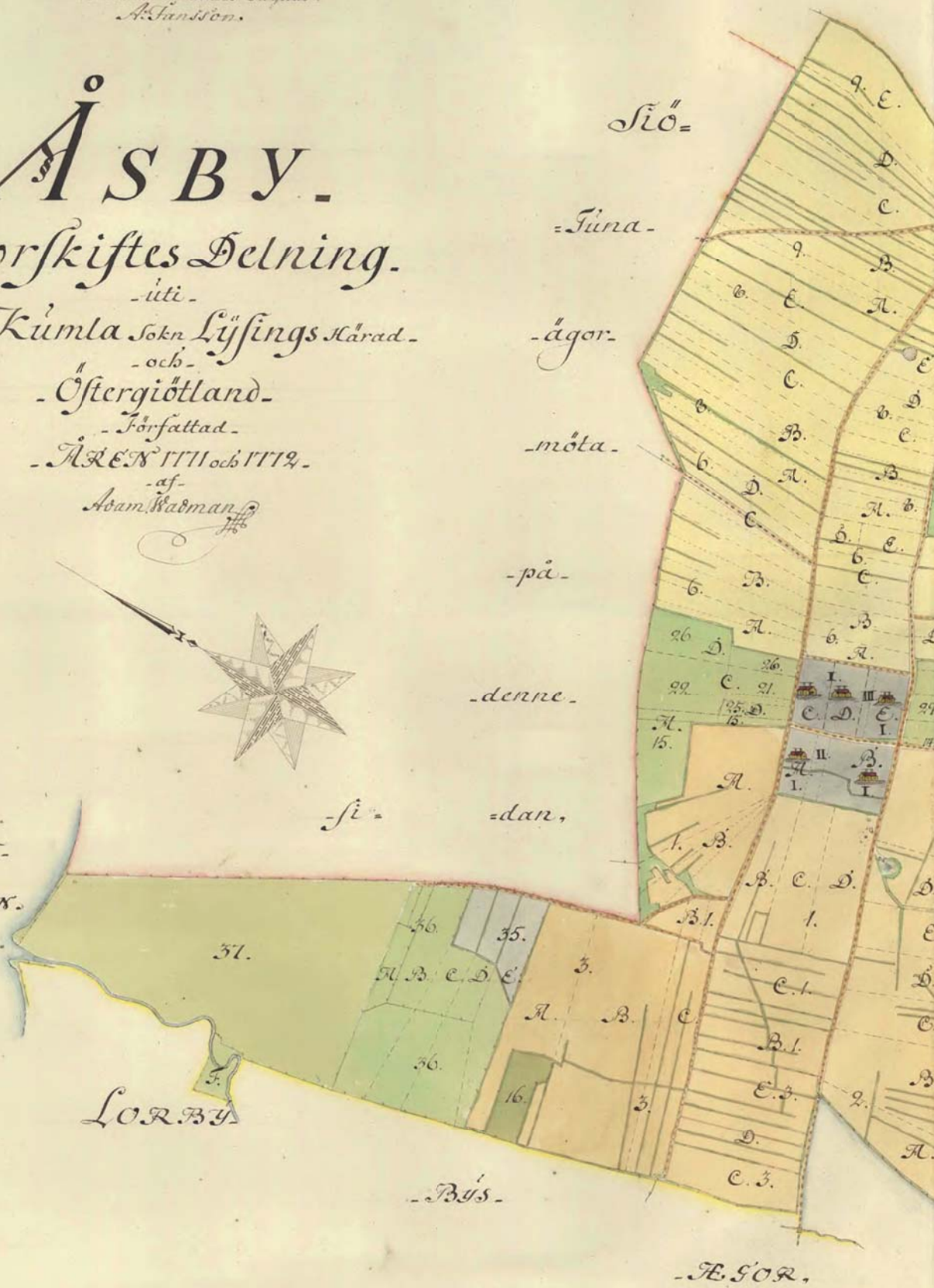
Storskiftes Delning.

-uti-
 -Kumla Sokn Lysings Härad-
 -och-
 -Östergötland-
 -Författad-
 -ÅREN 1771 och 1772-
 -af-
 Adam Vadman

Sjö-
 -Tuna-
 -ågor-
 -möta-
 -på-
 -denne-
 -si-
 -dan,
 -Bj's-
 -H.SOR.

Sjön.
 TÄCKERN.

LORBY

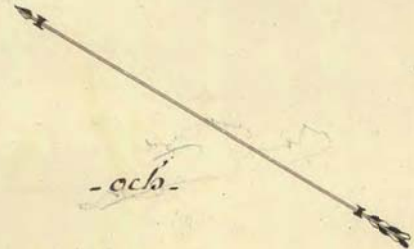
Figur 5. Storkifteskarta över Åsby från år 1771 upprättad av lantmätare Adam Vadman (LMS D55-7:6).

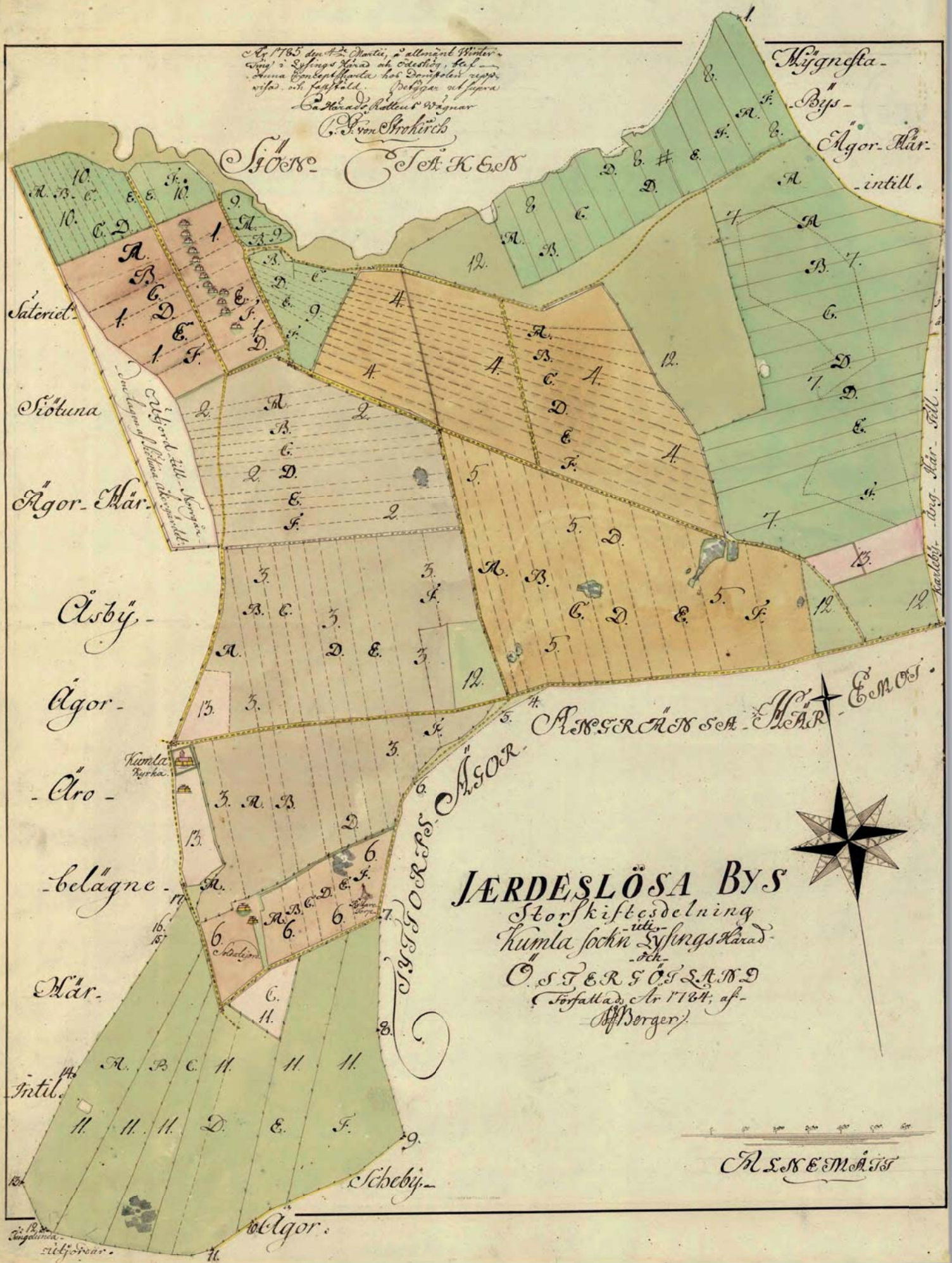
N. Chartans Beskrifning följer Särskilt.

Gärdes-

=lösa-

Skeby- och

Figur 6. Storkifteskarta över Gärdslösa från år 1784 upprättad av lantmätare Bengt Berger (LMS D55-3:2).

Under senmedeltid uppförs ett västtorn och kyrkan förses med kryssvalv. På valvkapporna på vinden finns det rester av puts med dekorfragment från 1400-tal och troligen 1700-tal. Tornets övre våningar och valven revs under tidigt 1800-tal och år 1807 uppfördes ett klockhus på kyrkogården. Den nedre delen av tornet, som utgörs av vapenhuset, lades under samma takfall som långhuset. Vinden över vapenhuset har en bevarad sädeslår som visar att kyrkan även fungerade som sockenmagasin eller tiondebod. Kyrkogården omges av en halvmur av gråsten som enligt uppgift är uppbyggd av sten från det nedtagna tornet. I anslutning till kyrkan kan det tidigt ha legat enkel bebyggelse (Kyrkogårdsinventeringen).

Miljön kring Kumla kyrka ingår idag i ett större område som räknas till länets riksintressen för kulturmiljövård [E1-7, Omberg-Täkernområdet]. Landskapet har en kontinuitet som sträcker sig tillbaka till äldre stenålder. I närområdet finns flera fornlämningar. Bland annat har det inom ett större område i åkermarken vid Åsby, ca 500 m väst-sydväst om Kumla kyrka, påträffats lämningar från stenåldern (RAÄ 24). En flintyxa (RAÄ 14) har även påträffats i åkermarken ca 1 km nordväst om kyrkan. I närområdet finns även flera skålgropslokaler (RAÄ 6, 19 och 31) samt två gravhögar, Åsby kulle (RAÄ 8) strax sydväst om bebyggelsen i Åsby och Brudkullen (RAÄ 5) ca 650 m öst-nordöst om Kumla kyrka.

Kyrkan är uppförd invid den gamla landsväg som löper genom socknen. Själva kyrkobyggnaden ligger mitt i socknen på gränsen mellan de båda byarna Åsby och Gärdslösa. Åsby omnämns första gången i det skriftliga källmaterialet år 1347 och Gärdslösa år 1306 (Sofi). I kyrkans närmiljö har det i modern tid inte funnits någon koncentrerad bebyggelse, med undantag för Klockaregården som finns med i det historiska kartmaterialet. Läget på gränsen mellan de två byarna har lett till att både kyrkan och klockaregården finns avbildade på skifteskartor för båda byarna.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen, vilken utfördes i form av en sökschaktsgrävning och schaktningsövervakning, var primärt att styra de markingrepp som arbetet innebar så att eventuell fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Fast fornlämning som framkom och inte kunde undvikas skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning, samt om så var möjligt dateras.

Resultatet från förundersökningen ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen utfördes dels som en schaktningsövervakning i samband med ledningsschaktningarna, dels som en sökschaktsgrävning på de ytor där parkering och nybyggnad planerades. Sökschakten grävdes med maskin ner i undergrunden. Djupet varierade mellan 0,30 och 0,60 m. Schaktningsövervakningen omfattade ca 160 löpmeter med ett djup som varierade mellan 0,50 och 1,20 m.

Dokumentationen omfattade en schaktöversikt, planritning över sökschakten, profilritningar över påträffade anläggningar samt digitala foton. Ett urval av påträffade föremål togs tillvara och förvaras på Östergötlands länsmuseum, i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning, under accessionsnummer ÖLMC4439. Inga ¹⁴C-analyser eller osteologiska analyser har genomförts. Murbruk som togs tillvara i samband med förundersökningen kan ge viss indikation på tidstillhörighet.

Påträffat murbruk har jämförts med murbruk i länsmuseets referenssamling genom okulär bedömning av färskas brottytor. Ingen mikroskopering eller tunnslipsanalys har utförts. Proverna har jämförts med referenssamlingen avseende relationen kalk/ballast, kalkpastans färgton, ballastens innehåll och kornstorlek samt omfattning och storlek på ingående kalkklumpar, luftbubblor och organiskt material. Dessutom har en bedömning gjorts rörande brukets konsistens (om det är hårt, smuligt eller mjölig) och homogenitet (om fördelningen av de ingående beståndsdelarna är jämn eller ojämn).

Allt dokumentationsmaterial förvaras och hålls tillgängligt för fortsatt arbete, forskning och andra intressenter i Östergötlands länsmuseums arkiv. Murbruksprov har tillförts museets referenssamling för murbruk.

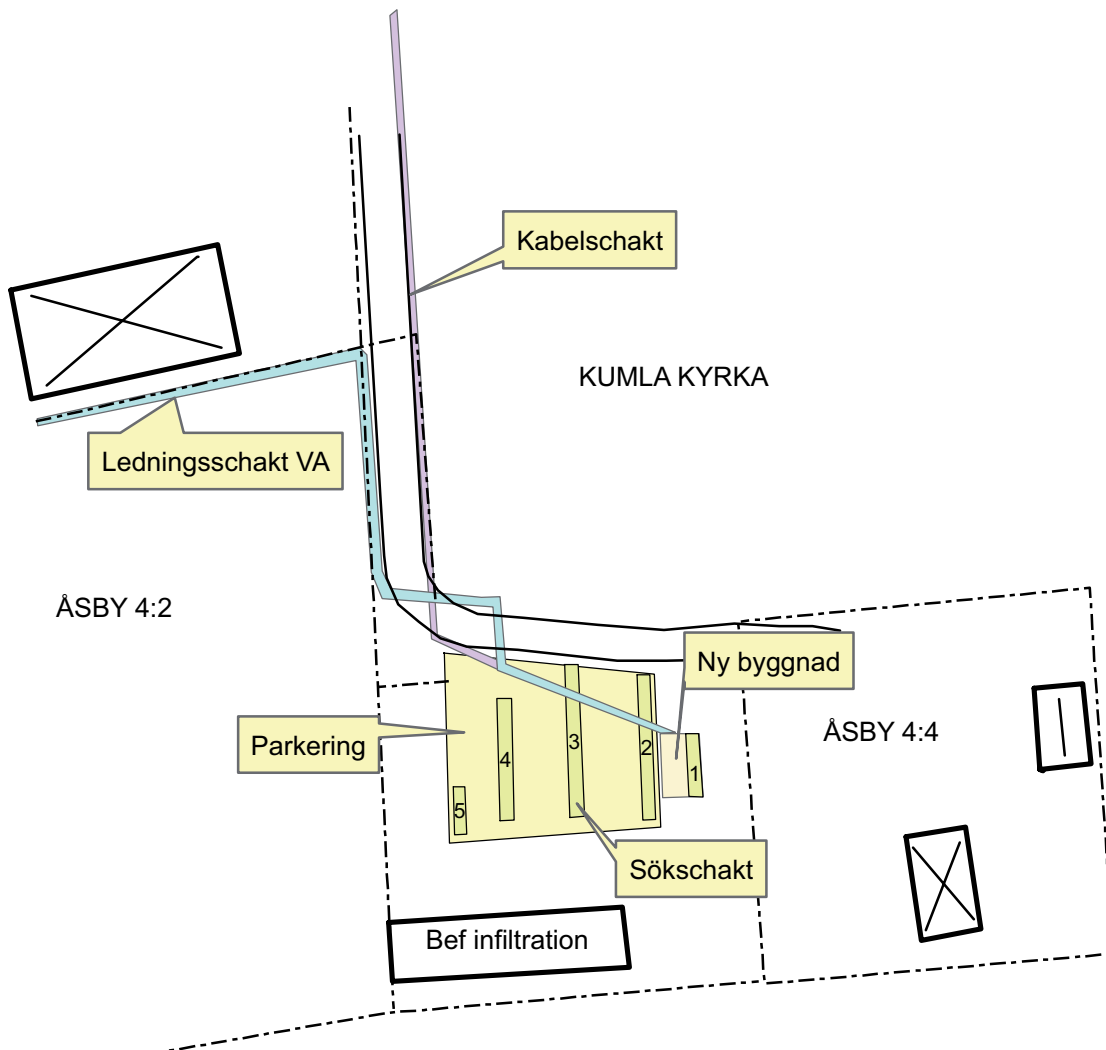
Resultat och tolkning

Vid schaktningsövervakningen för ledningsdragningarna framkom inga spår av fast fornlämning. Under kraftiga matjordslager påträffades den naturliga undergrunden av lera. Schaktet för el grävdes i ett äldre kabelschakt ner till nivån för de befintliga kablarna. Inte heller i sökschaktet för den planerade nybyggnaden framkom några äldre lämningar.

På ytan för parkeringen framkom sex stolphål och en grop under matjordslagren. Stolphålens diameter var 0,4-0,5 m och det bevarade djupet varierade mellan 0,1 och 0,4 m. Två av stolphålen, A1 och A2, var stenskodda och A1 innehöll dessutom rester av en stolpe. Samtliga utom A1 innehöll en fyllning av sotig lera med inslag av små tegelbitar och kol. I A3 påträffades en skärva klarglaserat yngre rödgods (BII:4) och i A4 fanns en liten klump ljus kalkbruk.

Figur 7. Sökschakt på platsen för parkeringen söder om kyrkan sedda från kyrkogårdsmuren. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖLM.

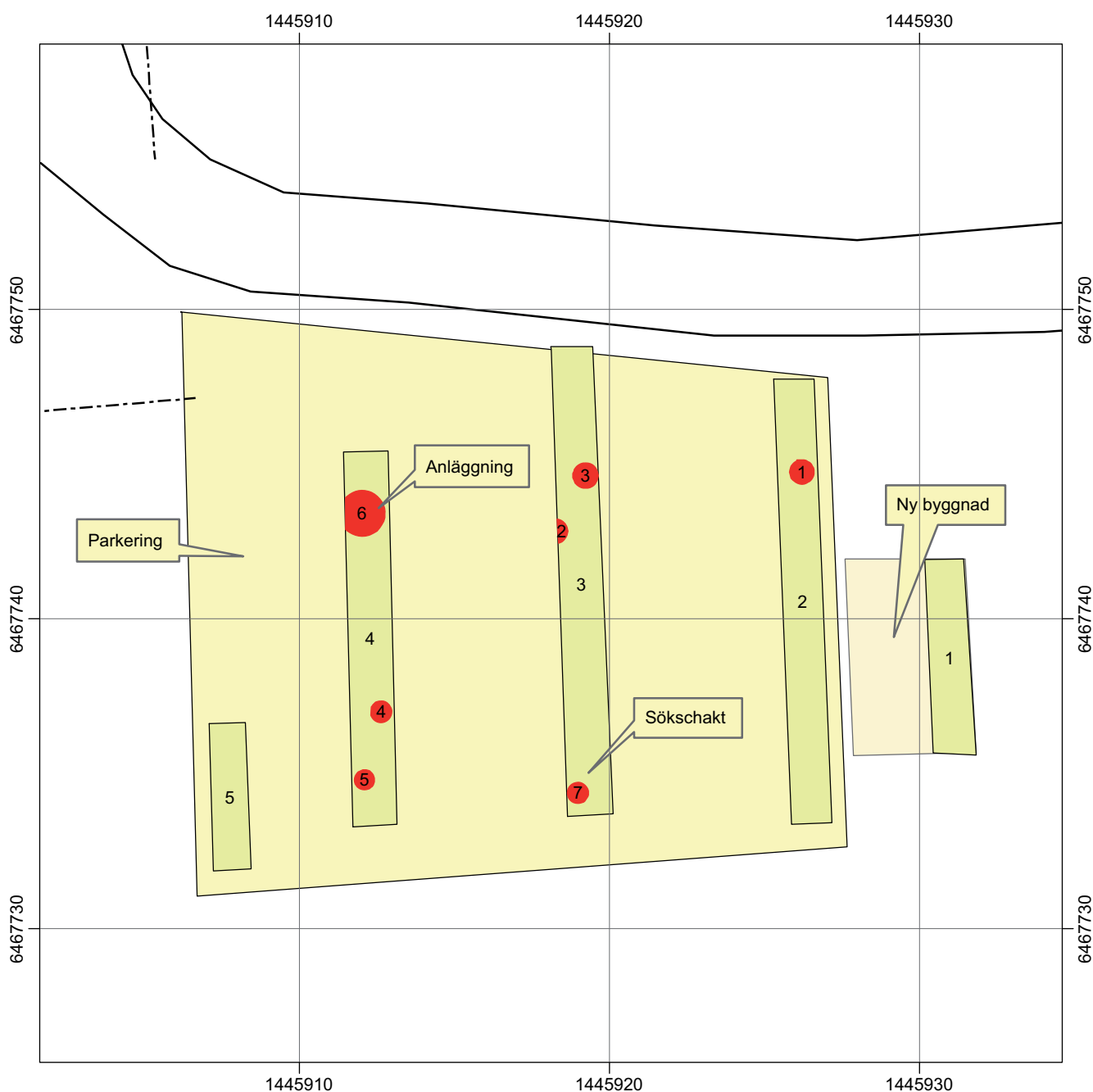
Figur 8. Schaktöversikt. Skala 1:750.

Gropen, A6, framkom endast delvis i schaktet och fortsatte ut i den västra schaktväggen. Formen var rundad, den synliga delen 1,10x0,90 m stor och med ett djup på 0,45 m. Fyllningen utgjordes av kolblandad matjord med inslag av stenar, bränd lera, ben, tegelbitar, murbruk, slagg mm. Den brända leran bestods av bitar från en klinad yta, t ex en ugnsbotten. Lerkliningen är 10-20 mm tjock och har tydliga spår av fingrar efter att ha blivit utstrukna med hjälp av händerna.

I den överliggande matjorden påträffades avfall från historisk tid. Bland fynden kan nämnas en islägg

av ben och skärvor av yngre rödgods (BII:4-typ). Större delen av avfallet kan sannolikt knytas till bebyggelsen i området under 1800-talet.

Murbruket togs tillvara från fyllningen i två anläggningar; stolphålet A4 och gropen A6. Båda bitarna är av samma typ, ett hårt ljus kalkbruk med en mycket riklig, jämn och finkornig (ca 1 mm grov) ballast. Murbruket har vissa likheter med bruk 32B och 48B från Linköpings slott avseende den jämna och finkorniga ballasten. Dessa bruk som kan dateras till åren 1602-1604, respektive 1837 skiljer sig dock avseende mängden ballast och kalkpastans färgton

Figur 9. Sökschakt med anläggningar. Skala 1:200.

som i dessa båda fall är betydligt gulare (Modén & Feldt 2004). Det har även klara likheter med bruk A från en källare i kv Kung Johan i Söderköping, vilken sannolikt kan dateras till tiden runt år 1500 (Feldt i manus).

Kalkpastans ljusa färgton skiljer sig påtagligt från de vanligen förekommande gulbeige kalkbruken i västra Östergötland (se t ex Feldt 2003, 2008a och 2008b). Hur denna avvikelse ska tolkas är osäkert utifrån det begränsade materialet som var tillgängligt vid undersökningen men frågan bör beaktas vid eventuella framtida undersökningar av kyrkan.

Samtliga anläggningar kan utifrån fynd av tegel och murbruk dateras till medeltid eller nyare tid. Utifrån murbruket skulle man möjligen kunna gissa att anläggningarna har ett samband med antingen ombyggnaden av kyrkan under senmedeltid då tornet breddades och kryssvalven över långhuset slogs eller någon av de olika renoveringarna som skett i kyrkan 1696, 1729-33, 1806 eller 1818-28 (Kyrkoinventeringen).

Efter avslutad förundersökning bedömdes att den planerade exploateringen kunde utföras utan ytterligare arkeologiska insatser. På den yta där anläggningar påträffades kommer endast grästorven att avlägsnas varefter ett gruslager kommer att påföras. Ej undersökta lämningar kommer att kvarligga under matjorden. Lämningarna har erhållit nummer 37 i fornminnersregistret för Kumla socken.

Referenser

Diplomatarium suecanum (DS). 2001. *De svenska medeltidsbrev i svenskt Diplomatariums huvudkartotek*. CD version 2 Riksarkivet.

Franzén G 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Stockholm.

Feldt A-C. 2003. *Dolda murar på klosterhotellet*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Vadstena klosterhotell, Kv Örtagården 1, Vadstena stad och kommun. Rapport 108:2003. Östergötlands länsmuseum.

Feldt A-C. 2008a. *Under golvet i Vadstena klosterkyrka*. Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. Rapport 2008:116, Östergötlands länsmuseum.

Feldt A-C. 2008b. *Tegelmur, kramlad sandsten och spiktegel*. Kv Handelsmannen 1, Vadstena stad, Vadstena kommun, Östergötland. Byggnadsarkeologisk undersökning och antikvarisk kontroll. Rapport 2008:129, Östergötlands länsmuseum.

Feldt A-C. i manus. *Vid kung Johans tröskel*. Kv Kung Johan 1, Söderköpings stad och kommun, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. Rapportmanus och arbetsmaterial, Östergötlands länsmuseum.

Modén E & Feldt A-C. 2004. *Linköpings slotts nya byggnadshistoria*. Byggnadsarkeologisk undersökning. Rapport 2004:35, Östergötlands länsmuseum.

Rörby G. 1982. *Medeltida kyrkor i Östergötland tecknade av Elias Brenner och Johan Fredrik Kock*. Skänninge

Kartor & arkiv

LMS D55-1:D10:34-36, Kumla sn, Redovisning av kyrkojord 1639, Johan Larsson Grot

LMS D55-7:6, Kumla sn, Storskifte av Åsby 1-6, 1771, Adam Vadman

LMS D55-7:6, Kumla sn, Storskifte av Gärdslösa 1-6, 1784, Bengt Berger

Sofi. Ortnamnsregistret, <http://www.sofi.se/> 2009-06-04

Östergötlands länsmuseums kyrkogårdsinventering. Kulma kyrkogård. Rapportmanus. Arkivhandling Östergötlands länsmuseum.

Östergötlands länsmuseums inventering av kyrkobyggnader. Kumla kyrka. Arkivhandling Östergötlands länsmuseum.

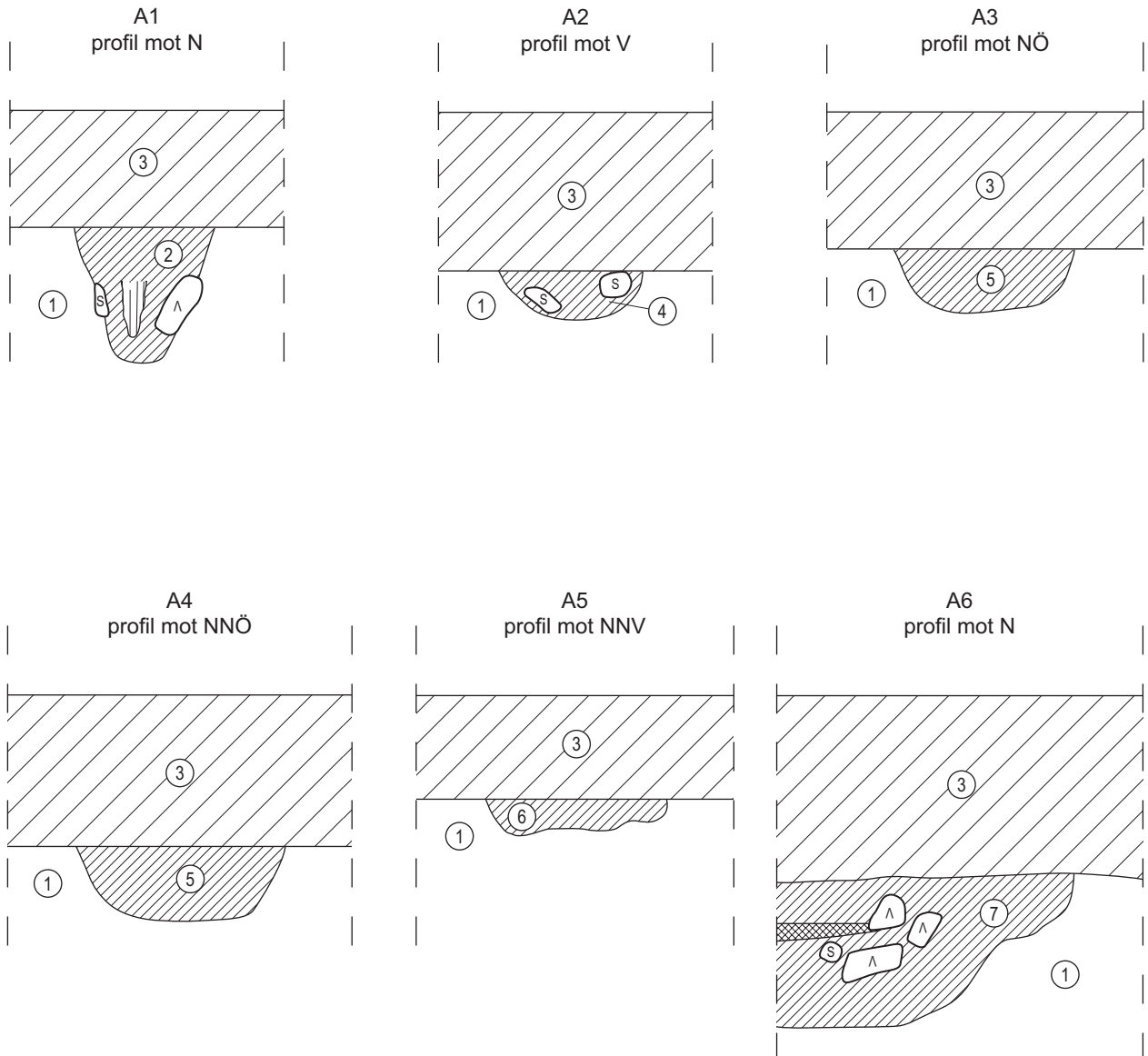

Figur 10. Några av fynden från Kumla kyrka. Överst tre fragment lerklining från groppen plus detalj av avstrykningsspåren. Nederst en islägg som hittades i matjorden. Foto Lasse Norr, ÖLM.

Tekniska uppgifter

Område	Kumla kyrka, Åsby 4:2
Socken	Kumla
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	-
Ekonomiska kartans blad	8E 3j (084 39 Sättuna)
Koordinater	X6467730-6467815, Y1445865-1445932
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens beslut	2007-09-05
Länsstyrelsens dnr	431-14211-07
Länsstyrelsens handläggare	Annika Toll
Länsmuseets dnr	463/07
Länsmuseets projektnr	530695
Uppdragsgivare	Mjölby kyrkliga samfällighet
Kostnadsansvarig	Mjölby kyrkliga samfällighet
Projektledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	-
Fältarbetstid	2009-04-23--24
Schaktsträcka, ledningar	ca 160 löpmeter
Schaktsträcka, sökschakt	ca 53 löpmeter
Totalt berörd yta	ca 440 m ²
Fynd	ÖLMC4439:1-12
Foto filmnr	Enbart digitala bilder
Analyser	-
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2009:47 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Profiliritningar

- 1 Undergrund. Lera.
- 2 Matjord med inslag av stenskoning och trärester.
Blött mot bottnen.
- 3 Matjord/grästorv.
- 4 Matjord med inslag av kol och tegelfnyk.
- 5 Homogen, sotig, lerig matjord med inslag av kol
och yngre rödgods.
- 6 Lerig matjord med inslag av tegel.
- 7 Kolblandad matjord med ben och bränd lera m m.

Bilaga 2. Fyndlista

Fynd	Antal	Föremål	Typ	Del	Material	Teknik	Vikt	Anmärkning
C4439:01	1	Kärl		Skaft	BII:4	Drejat	65,4	Klar glasyr.
C4439:02	1	Kärl		Kant	BII:4	Drejat	47	Klar glasyr.
C4439:03	1	Islägg			Ben	Sågat	220	
C4439:04	1	Kärl		Mynning	BII:4	Drejat	2	Klar glasyr, spjälkat.
C4439:05	1	Lerklining			Lera	Bränt	10,7	
C4439:06	1	Murbruk			Kalkbruk	Blandat	14,7	
C4439:07	1	Murbruk			Kalkbruk	Blandat	2,2	Referensprov till referenssamlingen.
C4439:08	23	Lerklining			Lera	Bränt	352	Fingerspår på handstruken yta.
C4439:09	1	Slagg			Slagg		37,4	Fluten.
C4439:10	1	Oidentifierat			Järn	Smitt	138,4	Större rostklump.
C4439:11	1	Oidentifierat			Järn	Smitt	145,5	Nyckel?
C4439:12	29	Ben	Animalie	Blandat	Ben		127	Bl a svintänder och fågelben.

Med anledning av schaktning för en mindre byggnad, parkering, VA-ledningar och elkablar i anslutning till Kumla kyrka i Kumla socken, Mjölby kommun, utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning. Vid denna dokumenterades kraftiga matjordslager. Under matjordslagren framkom sex stolphål och en grop, vilka utifrån fynd av tegel och murbruk bedömdes som medeltida eller nyare. I matjorden påträffades avfall från tidigare bebyggelse i området.